

Vagy megfordítva, őt hordja a dallam,
hátán vitte a lenge figurát,
míg szabadult, mint vadlovak, a hangzás,
és lovása e rajzolattá vált.

Akárhogy is, e tartós röptű vágta,
rajzzá őrizte a hangokat,
s ki látni akarja a szökő verset,
ujjával érintse a formát,
mi az elhangzóból itt maradt.

ZARÁNDOK

A vezeklők régen, és amíg bírta a lábuk, a Szentföldre gyalogoltak. Az én Szentföldem fiókokban található. Van olyan fizikai teljesítmény a megtalálása, mint eljutni a Genézaret tóhoz. Egy elmúlt életkor hullámai csapdossák a lábad, amint közeledsz. Tavaszt, őszt és tájakat lehelnek a törékeny papírok. S olykor megpillanysz egy ismeretlent vagy elfeledtet, egy zarándokúton magadra lehetsz. Hát ilyen voltam, ezt mondtam, azt tettem, s mint egy kazettát lepergetem, amit már elfeledtem. Ily halovány voltam, tearózsa? Pár évized s megszínesedtem. Hál' istennek, megöregedtem. Ámbár az évek még mindig érlelnek. Érek. Hosszú még, vagy közel már az út, mire Galiléába érek.

Anthony Cavendish

BIZALMAS HÍRFORRÁSBÓL

Részlet

Félix Pál fordítása

...Ugyanolyan helyzetben voltam —, mint amikor leszereltem a hadseregből. Pályát kellett választanom, s úgy véltem, a legtöbb esélyem a sajtóban lenne. Segített ebben George Young, aki korábban újságíróként a *British United Press*nél dolgozott, de még így is eltartott egy évig, amíg úgy ítélték, szereztem már annyi tapasztalatot, hogy megállok a saját lábamon, és kiküldtek Párizsba.

és magam sem tudom, miért, az indiai, a lengyel és a jugoszláv nagykövetet választottam, valamint több más személyt, köztük a TASZSZ tudósítóját, Ivan Szaplint, akiről tudtam, hogy a KGB ezredese.

Valamennyiük közül a legelragadóbb ember Stanisław Gajewski lengyel nagykövet volt; úgy havonta találkoztunk egy pohár ital fölött. A későbbiek során kiderült, hogy vele való barátságomnak nagyon nagy hasznát vettem, hiszen éppen ezen a nyáron, 1956 nyarán kezdődtek a szovjet tömb országaiiban a nyugtalanságok, amelyek végül a magyar forradalommal tetőztek. Zendülés robbant ki Poznańban, s noha a *United Press*nek segítségére volt egy szabadúszó Varsóban – sok más hírügynökséghez hasonlóan nekik sem volt állandó tudósítójuk, mert a lengyel hatóságok minden újságírótól megtagadták a vízumot.

Fölkerestem Gajewskit, aki nyomban kiadta nekem a vízumot, anélkül hogy megkérdezte volna Varsót. Elutaztam tehát a lengyel fővárosba. Mihelyt megérkeztem, sikerült interjút készítenem Józef Cyrankiewicz lengyel miniszterelnökkel, amelyet – mivel a kevés nyugati újságíró egyike voltam – a lengyel televízió sugárzott, sőt szövege másnap megjelent a lengyel pártlapban, a *Trybuna Ludu*ban is.

Az ezt követő néhány hónapban sokszor mondogatták az emberek a kelet-európai morajlásokról értesülvén, hogy „a magyarok lengyelekként viselkednek, a lengyelek csehekként, a csehek pedig disznókként”. A bátor lengyelek Poznańban megmutatták, milyen fából faragták őket, de a zendülés spontán és előkészítetlen volt. A rákövetkező tíz hétben azonban szerte a kommunista birodalomban a nyugtalanság jelei mutatkoztak. Úgy véltem, fontos lenne, hogy Keleten tartózkodjam, így azután, mivel állandó vízumom volt Lengyelországba, berendezkedtem mint a UP kelet-európai tudósítója.

1956. október 23-án, egy keddi napon bekövetkezett a robbanás. Ezúttal azonban nem a lengyeleknél, hanem a magyaroknál.

Basül Davidson, a *Daily Herald* tudósítója elmondta nekem, hogy a Lengyel Vöröskereszt egy repülőgépe hajlandó őt elvinni Budapestre. Erre azután október 27-én este megjelentem a varsói repülőtéren, és közöltem az ügyeletes tiszttel: a miniszterelnök titkára azt mondta nekem, hogy vöröskeresztes repülőgép indul Budapestre, és ennek engem is el kell vinnie. Fölszólítottam, hívja föl a miniszterelnök lakását, hogy megbizonyosodjék állításom hiteléről. A blöff bevált, hamarosan már a 2200 font vérplazmát szállító C-47-es Dakotán ültem, és másnap reggel öt órakor harminchárom mérföldre délre a fővárostól le is szálltunk.

Első tudósításomban az ekkor элем tárułó látványt írtam le.

„Szovjet harckocsik és katonák dübörögtek ki a széllótt fővárosból, magukkal szállítva halottaikat. Egy szétrombolt várost hagytak maguk mögött, ahol a füstölő romokból kiáradó hullabúza a Dunából fölszálló fagyos ködpárával keveredik.

Repülőgépen, kocsin és gyalog érkeztem ide Varsóból; az utolsó öt mérföldet már gyalog kellett megtennem e hajdan gyönyörű város vérző szívéig. Ahogy közeledtünk Európa háború utáni legsúlyosabb felkelésének központjához, leplezetlenül elébem tárult a forradalom okozta pusztulás teljes borzalma.

Alighogy elértük a Budapesttől északra húzódó országutat, dél felé tartó hatalmas szovjet konvojba ütköztünk, amelynek élén két páncélcsoha haladt. A Budapestet elhagyó oszlopot tíz ván-

szorgó T-54-es harckocsi zárta, vörös csillagaik még a lópormocskon, az olaj- és vérfröccsenéseken át is láthatóak voltak.

Azulán számtalan motorkerékpár és teherautó következett.

Az egyik harckocsi platóján egy szovjet katona holtteste feküdt; szeme üresen meredt a távolodó magyar fővárosra. A teherautókon is holttestek heverték. A fekete bukósisakas orosz harckocsizók fáradtnak, komornak látszottak. Első ízben vonultak vissza, amióta gőzhengerként dübörögtek elő az orosz anyaföldről Közép-Európába a második világháború idején.

Egy magyar paraszt leköpte a tőle karnyújtásnyi távolságra elhaladó harckocsit. A harckocsi legénysége észre sem vette. A Budapestet kiürítő szovjet csapatokat az útszélről némán figyelő magyarokból áradt a gyűlölet. Az oroszok idegesek, de éberek voltak. Készenlétben álltak 100 milliméteres harckocsigépjük mögött, amelyeket vízszintesre állítottak, hogy szükség esetén egyenesen előre tüzelhessenek. Keményen markollák a harckocsik tornyára és a teherautók tetejére szerelt gépfegyverek elsülöbillentenyűit.

Hamarosan megpillantottam a harcok első nyomait. Agyúlövedékek ütötte hatalmas lyukak tátongtak munkásházakon. Mindenütt törött ablakok. Sajátos zene hangja töltötte be a levegőt – az üvegtörmelék csilingelt, amint kocsik robogtak át, emberek tapostak rajta, és söpörték félre az útból. Telefonvezetékek és nagyfeszültségű áramhuzalok lucskos spagettiként, tébolyodott összerúszaságban csüngtek lefelé, mintha hurrikán söpört volna végig az utcákon. Vasúti átjáróhoz értünk. A sorompók nevelésesnek tunktek, annyira fölöslegesek voltak. Ezeken a síneken jó ideig egyetlen vonat sem fog közlekedni. Fölborított hálókocsik szolgáltak úttorlaszokként; oldalukat gépfegyverlövedékek lyuggatták át, mintha egy óriási varrógép módszeresen oda-vissza járt volna rajtuk, majd cikcakk vonalban visszatért volna, hogy elhelyezze a végső díszítést.

Mentőkocsikként használt, vöröskeresztes zászlós magyar teherautók konvojával találkoztunk. Az orvosok vérrel telifröcskölt, egykor fehér köpenyukben úgy festettek, mint a mézárások. Nyöszörgő sebesültekkel zsúfolt teherautók hajtottak el mellettünk. Az utolsón öles felirat: Holttestek.

Orrfacsaró büz mindenütt, s amint közeledtünk a város felé, megérezük a kordü* orrfacsaróan csípős szagát is.

Már a budapesti külvárosokban jártunk, s egyre több szovjet egységet és harckocsit láttunk, amint sietve vonulnak ki a városból. Egyetlen konvojban legkevesebb hatvan szovjet harckocsit számoltam meg. Egymás mögött cammogva olyanok voltak, mint a cirkuszi elefántok; dülöngélve törték előre, amint súlyos acél láncfalpaik meg-megcsúsztak a törmeléken vagy egy olajfolton.

•Budapest•, hirdette a városzéli tábla, s mindjárt meg is hallottuk a gépfegyverek kelepelését. Halalmas természetű szovjet harckocsizó állta el az utunkat, és intett, merrefelé kerüljünk. Még folytak a »felgöngyölítő« hadműveletek. A távolban felhördült egy harckocsi lövege, s ezt a másodperc törtrésze múlva tompa becsapódás követte, amely megremegettette dobhártyánkat. Puska-lövések ropogtak – mesterlövészek lőttek: inkább meghaltak, de nem adták meg magukat.

Az utcát most már annyira elborította a törmelék, hogy ott kellett hagynom a kocsit. Gyalog indultam el a külvároson át a halál városába. Elértem a Rákóczi utat, a város egyik főútvonalát, amely egészen a lágyan ringó Duna partjáig vezet. Egy szovjet harckocsi dübörgött végig az úton, gyorsan beugrottam egy kapualjba, s lelki szemeim előtt ismét megjelentek a felbőszült oroszok, amint alig néhány saroknyira innen a tank lövegével tüzeltek férfiakra, fiúkra, nőkre és gyermekekre. A harckocsi lovatúnt, gyomtombban lassan kiengedett a görcs. Az utcán a magyar nők egy csöppel sem rémültek meg a harckocsitól, de olyan jeges gyűlölettel meredtek rá, hogy tekintetük szinte röntgensugárként hatolt át az acéllemezekre. Villamoskocsik, személyautók és

* Nitroglicerin alapanyagú lópor. (A szerk.)

horpadt teherautók heverték felfordulva az utcákon, mintha egy indulatos gyerek kezéne egyetlen, mindenülről mozdulatával szórta volna szét játékait.

A lövedék szaggatta házak vak ablakából büszkén lengtek a magyar zászlók. Mindegyikből hiányzott a gyűlölt kommunista vörös csillag, amely akkor jelent meg a háború utáni magyar lobogón, amikor a szovjetek vették át a hatalmat. * A vörös csillagot kivágták, kihasították, kiégették. Minden házfalon krétafeliratok: »Ruszkik haza!« Az egyik falon egy barnászvörös jelszót olvasva az a benyomásom támadt, hogy vérrel írták. Elhaladtam egy csoport mellett, amelyben az emberek boldogan kalapálták le emléktárgyokat egy óriási bronzcsizmáról – annak a gigantikus Sztálin-szobornak a része volt, amelyet az elmúlt hét kedd estéjén döntöttek le talapzatáról, majd hegesztőpisztolyokkal felszabdalták és apró darabokra zúzták szét, még a rozmárbajusznak sem kegyelmeztek.

Úgy tűnt, ezen a reggelen, miközben a szovjet csapatok lassan visszavonultak, valamiféle fegyverszünet lépett életbe. Itt kevesen hisznek abban, hogy Nagy Imre miniszterelnök »titóista« kormányja, amely a forradalom hajnalán alakult, fennmaradhat. Még ma estig valamiféle megoldást kell találni, vagy bizonyosra vehető, hogy a megszállás előlről kezdődik."

Kiderült, hogy több mint két nap óta ez volt az első híradás Budapestről.

Összeálltam Basil Davidsonnal, s végigküzdve magunkat a Ferenc körúton, sikerült bejutnunk a Kilián laktanyába. A laktanyát harcok miatt vették körül, a levegőt gépfegyverek kepelése, lövegek dőreje és aknavetők tompa, halálos puffanásának hangja töltötte be. Mindebbe a kézfegyverek lövedékeinek sivítása és a Vörös Hadsereg önjáró lövegeinek döngése vegyült; a lövések nyomán a légnyomás kő- és törmelékzemcséket fúj a kapualjba, amely alatt meghúztuk magunkat.

Egy mellettem álló szabadságharcos azt bizonygatta, hogy a Kilián laktanya védői sohasem adják meg magukat. „Itt hálnak meg, vagy az oroszok vonulnak ki.” A laktanya védői meg voltak győződve róla, hogy az oroszok amúgy is halomra lőnék őket, ha kijönnének – nincs vesztenivalójuk.

Basillel visszatértünk a kocsihoz, amelynek szélvédőjére időközben a következő szövegű cédulát rúzták: „A United Press tudósítójának. Ezt az információt adhatjuk Önnek: az ÁVH (útkosrendőrség) valamennyi tagjának 10 000 forintot (900 dollárt) fizettek rendes havi fizetésén kívül a harc megkezdése előtt. Elfogtunk egyet közülük, és meglincseltek a körúton, a nála talált pénzt pedig a szájába gyömöszöltük.” Aláírás: „A két fiatal építész, akikkel a Károlyi-kertben elesett fiatalok sírjánál beszéltem.” (A Károlyi-kertben útközben megálltam három üzenőt éves fiatal – két fiú és egy lány – sírjánál; orosz katonák lőtték agyon őket.)

Később, amikor pillanatnyi szünet állt be a harcokban, Davidsonnal visszatértünk a Kilián laktanyába. Ott találkoztunk a laktanya parancsnokával, az akkor már a forradalom legendás hőisévé vált Maléter Pál ezredessel.

November 2-án, pénteken Davidson meg én két órát töltöttünk együtt Tildy Zoltán miniszterelnök-helyetttel a Parlament épületében. Találkoztunk Kéthly Annával, az 1950 és 1954 között bebörtönözött jobboldali szociáldemokratával is, akit miniszterré neveztek ki az új magyar kormányban.

Tildy frissen vasalt kék öltönyben fogadott bennünket. Az ajtóban Thompson-géppisztolyos testőrei őrködtek. Az oroszok visszavonultak, és most már sokan kezdték hinni, hogy a magyaroknak esetleg mégiscsak sikerül a maguk választotta utat követ-

* A magyar zászlóból nem a vörös csillagot, hanem a sarló-kalapácsos címet vágják ki. (A szerk.)

niük. Ámde mind Tildy Zoltán, mind Kéthly Anna azt bizonygatta nekünk, hogy az oroszok hazudnak: nem vonulnak ki. Jóllehet magam is láttam Budapestről kivonuló szovjet harckocsioszlopokat, Tildy bizonyosra vette, hogy kivonásuk csupán szemfényvesztés.

Az elmúlt negyvennyolc órában „több száz harckocsi” érkezett Ukrajnából, állította. S ezek most már 200 kilométert tettek meg a magyar határtól.

A Szabad Európa Rádió eközben továbbra is buzdította a forradalmárokat.

November 4-én, vasárnap hajnalban négy óra harminc perckor egy torontói rádió-állomás telefonhívása ébresztett: helyszíni beszámolót kértek a budapesti helyzetről. Még beszélünk, amikor irtózatos erejű tüzéségi összűz kezdődött, szobámat ágyútűz fényei világították meg. Kikémleltem az ablakon. Egy órával később szovjet T-54-es harckocsik kezdtek előzönlenni a szálloda előtti utcát.

A Vörös Hadsereg visszatért, én pedig Davidsonnal az angol követségen kerestem menedéket. A szovjetek hajnali négy óra ötven perckor indították meg támadásukat. A város fölé magasló Gellérthegyen fölállított orosz nehéztüzéségi üteg lőtte a magyar felkelők megerősített állásait. Mindenünnen harckocsik özönlöttek a főváros utcáira; Budapest álmittas lakosságának még fogalma sem volt, milyen megpróbáltatások várnak rá. Egy óra leforgása alatt az oroszok megszálltak valamennyi központi helyet, valamint a széles Dunán átívelő hidakat.

A Kilián laktanya főkapuja előtt megjelent egy szovjet tiszt, és bebocsátást követelt. A felkelők egyik óre kinyitotta a kaput, mire az orosz azon nyomban lelőtte. Ezután a Vörös Hadsereg harckocsijai megindultak a már korábbi harcok során szinte rommá lőtt sárga kőépület felé. A harckocsik közvelen lőtávolságból nyitottak tüzet. Nem telt bele egy órába, s a laktanya lángokban állt; a 700 főnyi védősereg ekkor már több mint 300 halottat, illetve súlyos sebesületet veszített.

Az oroszok egész épületeket romboltak le, hogy megöljenek egy-egy mesterlövész. Földig rombolták a Corvin mozit. Tüzet nyitottak a történelmi királyi várra, a Duna Szállodára és az Astoria Szállodára is. Közvetlenül a tűzvonalban állott egy klinika, benne 200 beteg gyermek. Az orvosok és ápolónők könyörögtek, hogy kíméljék meg az épületet. A Vörös Hadsereg lövegei azonban folytatták a tüzelést, miközben az ápolónők és az orvosok igyekeztek kimenteni a sikoltozó gyerekeket. Egy óra múlva lerombolták az épületet, amelyben halomban heverték a gyerekek és az egészségügyiek holtteste. Sohasem fogom megtudni, hányan menekültek meg, de annyi bizonyos, hogy csak kevesen maradhattak életben.

November 8-án, csütörtök reggel autón távoztam Budapestről, hogy eljuttassam a csatáról szóló beszámolómat Nyugatra. Szóltam Basil Davidsonnak és Ernest Leisertnek, az amerikai CBS tudósítójának, tartsanak velem. Elmentünk a szovjet nagykövetségre, hogy megkérjük Jurij Andropov nagykövetet, adjon nekünk oltalomlevelet, de azt közölték velünk, hogy fölösleges a menlevél. Amikor Budapestet elhagyva észak felé, a cseh határ irányába indultunk, egy szovjet katona több sorozat gépfegyvertüzet zúdított ránk, de lövései célt tévesztettek. Eljutottunk Leledre, s bár érvényes cseh vizumunk volt, a határőrség nem engedett be az országba. Azzal vádoltak bennünket, hogy ellenforradalmárok vagyunk.

Az éjszakát Szob határvárosban töltöttük, vasutasok között – valamennyi kommunistabarát és elszántan szovjetellenes volt. Szívesen befogadtak minket, és megosztot-

ták velünk a vacsorájukat. „Nyugatnak jobban kellett volna segítenie minket – mondta az egyik. – A Szabad Európa Rádió bátorított, azután a Nyugat cserbenhagyott minket.” Csak egytérthetünk vele.

Kora reggel indultunk tovább, Esztergomnál komppal átkeltünk a Dunán. Továbbhajtottunk, amíg Győrnél egy úttorlasznál megállítottak és azon nyomban letartóztattak bennünket. Az őrök kiparancsoltak minket a kocsiból, és mindenünket elkobozták – jegyzeteket, tudósításokat, fényképezőgépeket, filmeket, mindent. Egy szállodába vittek, házi őrizet alá helyeztek bennünket, és közölték velünk, mindaddig ott tartanak, amíg további parancsot nem kapnak.

Ezután két óra hosszat két KGB őrnagy vallatott: Mit láttam? Kikkel beszéltem? Ki küldött Budapestre? Miért állítom, hogy csak újságíró vagyok? A vallatás erélyes, néha egyenesen durva hangnemben folyt, újra meg újra feltették ugyanazokat a kérdéseket, de az a benyomásom támadt, hogy maguk az oroszok sincsenek tisztában vele, voltaképpen mit is várnak tőlem.

A harmadik napon egyszerre csak megjelent az egyik KGB őrnagy, és közölte, hogy mehetünk. Visszakaptuk a kocsit és minden tulajdonunkat, s szerencsésen megérkeztünk Bécsbe.

(A szerző 1945 után néhány évig a brit hírszerzés, a híres-hírhedt MI6 munkatársa volt. Negyven évvel később, 1985-ben megírta visszaemlékezéseit, amelyeket az Egyesült Államokban szeretett volna kiadni. E terutól azonban „idejekorán” értesült a brit kormány, mely közölte: a könyv soha, sehol nem jelenhet meg, mert esetleg Nagy-Britanniára veszélyes állambűnököt tartalmaz. Visszaemlékezését Cavendish végül ötszáz példányban, saját költségén nyomatta ki, és „karácsonyi üdvözlésként” osztotta szét barátai, ismerdsei között. Egy példány azonban a brit kormányt ilyen ügyekben képviselő Kinestári Hivatalba is eljutott, ahol buzgó hivatalnokok vastag kék tollal és ollóval annak rendje és módja szerint megcenzúrázták a szöveget. E megcsonkított szövegből adjuk most közre azokat a részeket, amelyekben Cavendish az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatos emlékeit idézi fel. [A szerk.]